

СІНТАКСІЧНЫЯ СРОДКІ СТВАРЭННЯ ЭКСПРЭСІІ Ў ПУБЛІЦЫСТЫЧНЫХ ТВОРАХ У. КАРАТКЕВІЧА

Адной з важных уласцівасцей публіцыстычнага тэксту з'яўляецца экспрэсіўнасць. Сінтаксічная экспрэсіўнасць – гэта «здольнасць сінтаксічных структур мець эмацыянальную накіраванасць ці службыць сродкам лагічнага ўзмацнення выяўленчасці, выразнасці, вобразнасці» [2, с. 127]. Пры дапамозе экспрэсіўных сінтаксічных канструкцый публіцыст не толькі імкнецца

паведаміць пра пэўныя падзеі і з'явы, але і рэалізаваць свае эмоцыі, перажыванні, эстэтычна і псіхалагічна ўздзейнічаць на чытача.

Публіцыстыка У. Караткевіча – пісьменніка шматграннага таленту, мастака са своеасаблівым бачаннем свету – уяўляе багаты і змястоўны матэрыял для вывучэння сінтаксічнай экспрэсіўнасці. Адметнае месца сярод сродкаў стварэння экспрэсіі ў мове публіцыстычных твораў У. Караткевіча належыць сінтаксічнаму паўтору – лінгвістычнай з'яве, на якой заснаваны прынып паралелізму. На думку многіх даследчыкаў, для паралелізму характэрны наступныя прыметы: аднолькавая колькасць кампанентаў у канструкцыях, аднолькавыя адносіны паміж кампанентамі канструкцый і аднолькавы парадак слоў. Калі ў паралельных канструкцыях захоўваюцца ўсе вышэйназваныя прыметы, то паралелізм поўны, калі прыметы захоўваюцца часткова – няпоўны.

У. Караткевіч у публіцыстычных творах шырока выкарыстоўвае сінтаксічна паралельныя канструкцыі рознай структуры. Паводле іх суаднесенасці з межамі сказа вылучаюцца тры тыпы: сінтаксічна паралельныя часткі сказа (сінтаксічны паўтор знаходзіцца ў межах аднаго сказа як простага, так і складанага), паралельныя самастойныя сказы і паралельныя групы сказаў.

Сінтаксічны паралелізм у межах простага сказа ствараецца на аснове аднаціпнай будовы канструкцый з аднароднымі членамі сказа: *Царызм хацеў сцерці нават самыя нязначныя мясцовыя адзпакі, нават назвы мінскіх вуліц* [1, с. 267]. Паралельная канструкцыя ў гэтым прыкладзе складаецца з аднародных дапаўненняў, ужытых са словам *нават*.

Пашыраная з'ява ў мове публіцыстычных твораў У. Караткевіча – сінтаксічны паралелізм частак складанага сказа. Сінтаксічны паўтор у гэтым выпадку назіраецца ў складаназлучаных ці бяззлучнікавых сказах з адносна раўнапраўнымі прэдыкатыўнымі часткамі: *Расстраляныя і навешаныя адпакутаваці, але яшчэ доўга, страшэнна доўга цягнулася пакута, цягнулася паўночная адысея сасланных* [1, с. 267]; *Пасля над магілаю паставілі варту, але усё роўна народ абсыпаў капец кветкамі, усё роўна моладзь складала вершы і спявала песні, усё роўна, па сведчанню Паўловіча, «да яго магілы тшоў незлічоны натоўп усіх саслоўяў, вераванняў і нацыянальнасцей»* [1, с. 267]. У прыведзеных прыкладах структура паралельных частак адпавядае прастаму двухсастаўнаму сказу.

У творах У. Караткевіча ўжываюцца сінтаксічна паралельныя аднародныя даданыя часткі ў складаназалежным сказе: *І мы адчуваем фізічны боль, калі ўяўляем яго на эшафоце, з мурэйўскай пятлёй на шыі, калі чуем яго апошнія словы* [1, с. 254]; *Таму што мы з вамі, і толькі мы, ведаем, як выглядаў «бегунок», на якім мы вучыліся хадзіць, пакуль маці пякла*

аладкі, як выглядаў «ключ» (ад старажытнага слова «клюдка»), якім хітра адсоўваўся «рыгель» у дзвярах [1, с. 270]. Усе даданыя часткі з прыведзеных прыкладаў маюць аднатыпную будову: у першым складаназалежным сказе іх структура адпавядае аднасастаўнаму сказу з галоўным членам выказнікам, у другім – двухсастаўнаму развітаму сказу.

Да другога тыпу паралельных канструкцый адносяцца паралельныя самастойныя сказы, простыя і складаныя: *І памяць аб ім і аб яго людзях жыве ў сэрцах нашых. Памяць аб ім жыве* [1, с. 267]; *У лесе – леснічоўка. На беразе – рыбакова хата. Над вядляннямі – ядлоўцавы дымок* [1, с. 271]; *Няма цябе – і вось няма суцяшэння ў горы. Няма цябе – і вось няма язык, і нельга сказаць слоў радасці* [1, с. 285]. У першым урыўку частковы паралелізм ствараецца пры дапамозе простых двухсастаўных развітых сказаў, у другім – простых няпоўных эліптычных сказаў, у трэцім – структурна аднатыпных складаных сказаў.

Да трэцяга тыпу сінтаксічна паралельных канструкцый, якія выкарыстоўвае У. Караткевіч у публіцыстычных тэкстах, належаць канструкцыі, што будуцца з некалькіх сказаў, пры гэтым адна група сказаў паралельна другой: *Вось ён, студэнт, люта спрачаецца з «белымі» за волю і зямлю для народа. І мы на яго баку. // Вось ён ідзе на чале мужных атрадаў: за поясам чамаркі два пісталеты, на чамарку накінута белая сялянская світка, а побач трапеча баявы сцяг. І мы захапляемся ім. // Вось ён сядзіць з пяром над пробнымі водзіскамі «Мужыцкай праўды». А мы сочым за ходам яго думак і згаджаемся з імі* [1, с. 254]. У гэтым прыкладзе тры паралельныя групы, у кожнай з іх па два сказы. Першыя сказы апісваюць галоўнага героя (Кастуся Каліноўскага), другія – даюць ацэнку сказанаму.

Устаноўлена, што «аднатыпныя канструкцыі ў мове ўзнікаюць па аб'ектыўных прычынах, такіх як усхваляванасць таго, хто гаворыць, у момант абурэння, гневу ці радасці, імкненне ў дыялагічным маўленні пабудаваць другую рэпліку па той самай сінтаксічнай схеме, што і першая, няздольнасць выразіць свае думкі ў больш складанай форме, нарэшце, імкненне да супастаўлення перажыванняў чалавека са з'явамі прыроды» [2, с. 131]. У мове публіцыстычных твораў У. Караткевіч сінтаксічны паўтор выкарыстоўвае для стварэння розных стылістычных эфектаў.

Паралелізм становіцца сродкам актывізацыі перажыванняў, выражае эмацыянальнасць аўтарскага паведамлення: *І ўрэшце быў узяты Кастусь Каліноўскі, гонар наш, слава наша і наша хвала* [1, с. 266]; ужываецца для інтэнсіфікацыі пытання: *Чаму ж, пайшоўшы на гэта, збаяўся годнай смерці ад рукі ворага? Чаму сваёй нядбайнасцю і няздатнасцю заваліў мазгавы цэнтр мінскага паўстання?* [1, с. 261]; выкарыстоўваецца для пераканання і доказу: *Выйсце, відавочна, адзінае: перастаць ганарыцца сваёй сілай (на тваю сілу зайсёды знойдзецца іншая), перастаць бачыць саперніка ў тваім продку, каб*

нашчадкі перасталі бачыць саперніка ў табе [1, с. 275]; садзейнічае апісанню найбольш важных якасцей і уласцівасцей адной з'явы, падзеі ці факта: *Мова Скарыны і Буднага, мова багдановіча і Купалы, Багушэвіча і Коласа, мова соцень геніяў, што яшчэ прыйдуць. Мова інтэлігентаў беларускіх, імя якім – легіён. Мова настаўнікаў і паэтаў, вучоных і кампазітараў, але перш за ўсё мова дзесяці мільёнаў людзей па ўсім свеце...* [1, с. 284].

Своеасабліваю экспрэсію ў публіцыстычных творах У. Караткевіча набывае перыяд, які па сваёй прыродзе характарызуецца прыналежнасцю да эмацыйна-экспрэсіўнага кніжнага маўлення і ўзнікае там, дзе неабходна развіць складаную па змесце думку, надаць выказванню аўтарскую эфатычную ўсхваляванасць.

Перыяды У. Караткевіча – гэта ў пераважнай большасці разважанне, для якога пісьменнік выбірае форму або складаназалежнага сказа з аднатыпнымі даданымі часткамі: *Каб не плакалі з голаду дзеці, каб не было прыгону і гвалту, каб квітнела вольнае слова, каб не было няроўнасці, каб не сівелі ў роспачы жанчыны, каб мужчыны не ляліся бяссільна і не паміралі з думкай, што ў іх жыцці не было жыцця, – ён аддаў свае жыццё* [1, с. 271], або простага сказа, у якім сродкам экспрэсіўнага вылучэння з'яўляецца сінтаксічны паралелізм: *Школа патрыятызму, школа навагі да працы і працоўных людзей, школа выхавання пачуццяў прыгожэга на самых дасканалых, вякімі адточаных, народных узорах – вось што такое музей пад адкрытым небам* [1, с. 271].

Такім чынам, у публіцыстычных тэкстах У. Караткевіча сінтаксічны паралелізм і перыяд з'яўляюцца дзейнымі сродкамі стварэння экспрэсіі. Яны дазваляюць не толькі актывізаваць семантыку аўтарскага выказвання, але і зрабіць яго выразным і эмацыйна насычаным.

Літаратура:

1. *Караткевіч, У.* Збор твораў: у 8 т. / У. Караткевіч. – Мінск: Маст. літ., 1991 – Т. 8. – Кн. 2. – 495 с.
2. *Русак, В.В.* Структура і стылістычнае выкарыстанне сінтаксічна паралельных канструкцый у творах Я. Сіпакова / В.В. Русак // *Беларуская лінгвістыка.* – 2006. – № 58. – С. 127-134.